

уровня самосознания и национальной тождественности. Несмотря на то, что поэзия Кобзаря написана в предыдущем веке, исследователь удачно использовал духовно-творческий и ментальный потенциал «Кобзаря» для решения непростой геополитической ситуации Украины в XX в. Основными авторитетами для мыслителя есть Библия, «Кобзарь», духовное наследие украинского народа. Следует обратить внимание, что именно через творчество поэта философ постепенно приходит к более глубокому пониманию Священного Писания. Выделены основные сферы творческого использования поэзии Т. Шевченко, в частности: формирует государственное мышление, способствует сохранению традиционных ценностей украинского народа, воспитывает высокие эстетические критерии.

Ключевые слова: историософия, национальная самоидентификация, христианские ценности, духовность, критерий.

Maria Seneta

THE ROLE OF SHEVCHENKO'S WAY OF CHRISTIAN TRADITION IN DMYTRO DONTSOV'S PHILOSOPHICAL AND HISTORIOSOPHICAL STUDIES

The article investigates Dmytro Dontsov's philosophical and historiosophical works which was greatly influenced by Taras Shevchenko's poetry. It is based on Dontsov's studies mainly such well-known as "Nationalism", "Great Ancestors' Truth", "Spirit of Our Antiquity" and different articles. It is shown that poet's poetry has the unique ability to develop national thinking, thinking about conservation, restoration and development of Ukrainian values. Dmytro Dontsov's life and studies is the evident example. In particular, we managed to trace the gradual deepening of understanding Kobzar's poetry, the growth of national identity by reading and analyzing Taras Shevchenko's poetry. Although poet's poetry is written in the previous century, the researcher successfully used spiritual and mental capacity of "Kobzar" for solving the difficult geopolitical situation of Ukraine in the 20th century. It is shown that the main authority for the thinker is the Bible, "Kobzar", spiritual heritage of the Ukrainian people. It should be noted that due to poet's poetry national identity, thinking about development of Ukrainian values gradually comes deeper. The article outlines the main areas of creative using of Shevchenko's poetry, in particular: to form state thinking, to encourage in preserving traditional values of the Ukrainian people, to educate high aesthetic criteria.

Key words: historiosophy, national identity, Christian values, spirituality, criterion.

УДК 82(091)«19»

Наталія Сизоненко

ЦИКЛ «ПІД ВІЧНИМ НЕБОМ» В. ШЕВЧУКА ЯК МЕТАТЕКСТ

У статті проаналізовано цикл В. Шевчука «Під вічним небом» як метатекст. Предмет авторської рецепції — життєтворчість Сократа, Г. Сковороди, Л. Толстого, М. Ганді. Цілісність функціонування метатексту забезпечує діалогічна системна домінанта — філософсько-естетичний принцип ненасилля. Авторські інтенції спрямовані на здобуття читачем нового знання — культурно-історичної тяглості філософії ненасилля, її універсальності. Виявлено, що системна домінанта забезпечує завершеність авторського висловлювання й випрозорює текстовий діалог циклу, заявлених у ньому філософських позицій мислителів різних епох. Наголошується на тому, що основними формами інтертекстуальності циклу є алюзія та референція.

Ключові слова: інтекст, інтертекст, метажанр, метатекст, системна домінанта, філософія ненасилля.

У книзі Василя Шевчука «Під вічним небом» (1985) [11] подано художню рецепцію життєдіяльності мислителів різних епох — Сократа, Г. Сковороди, М. Ганді. Книга дійшла до другої верстки, коли письменникові було

«рекомендовано» ([див.: 8, 35]) вилучити з неї повість про Л. Толстого «Совість».

Перша спроба інтерпретації книги як метатексту належить Н. Околітенко, яка веде мову про зовнішній та внутрішній сюжети, останній

з яких *«ґрунтується на духовній близькості трьох розділених часом філософів, — усім їм притаманна жага істини, віднайдені на вершинах добра й гуманізму»* [4, 125]. Продовжує розробку порушеної проблеми Т. Пінчук, яка розглядає художню рецепцію постаті Г. Сковороди («Осяяння») з метадискурсивного погляду: твір має сенс *«культурологічний, параметрований потребою введення духовно-філософського надбання України в загальносвітовий контекст»* [5, 249].

У межах дослідження жанрово-стильових особливостей прози В. Шевчука подальшого висвітлення метатекстова природа книги набула в нашій монографії [6]. Зокрема в ній обґрунтовано архітектонічні (цикл; тетралогія, якщо залучати до літературознавчого аналізу зверстаній примірник неопублікованої повісті «Совість» [12]) та жанрові особливості книги (метажанр), наголошено на міжтекстових зв'язках тетралогії [6, 112–114].

Розв'язання проблеми, започатковане в названих вище розвідках, потребує ґрунтовного вивчення, що й зумовлює актуальність теми дослідження. **Метою** пропонованої студії є висвітлення циклу В. Шевчука «Під вічним небом» як метатексту — цілісності вищого порядку, об'єднання текстів на основі системної діалогічної домінанти.

Незважаючи на те, що категорію «метатекст» широко використовують у термінологічній парадигмі лінгвістики, семіотики, літературознавства, вона ще не набула остаточної експлікації в сучасних гуманітарних науках. Найбільш дискусійним є тлумачення метатексту в літературознавстві. Виокремлюють щонайменше три підходи до його розуміння: 1) як внутрішня щодо претексту (передтексту, прототексту, вихідного тексту) структура (М. Абашева, К. Барінова, Х. Кім, М. Ліповецький, А. Попович, П. Тороп); 2) як зовнішня щодо претексту структура (І. Алєнін, О. Бердник, С. Кінзер, М. Кокорєв, Є. Мілюгіна); 3) як надтекстова композиційна чи ідейна єдність (О. Бердяєва, В. Кисельов). Інтертекст розуміємо, услід за Р. Бартом та М. Бахтінім, як міжтекстовий зв'язок «текст у тексті» і «текст між текстами». Остання структура становить предмет нашого аналізу. Для дослідження текстових зав'язків циклу звертаємося до поняття інтексту — семантично насиченої частини тексту, функція якої полягає в описі контактів між кількома текстами або їхніми частинами (за П. Торопом).

Цикл як наджанрове утворення, *«крупний тип змістовно-формальних єдностей»* [3, 137] розглядають Н. Лейдерман, Р. Співак, М. Ткачук, І. Фоменко. Як синонімічний до терміну «метажанр» у науковій літературі використовують «метатекст». Нерідко їх отождоюють за спільною для них семантикою «над». Так, у дослідженні В. Кисельова [2] розглядаються основні типи

метатексту російської літератури кінця XVIII — першої третини XIX ст. як наджанрові утворення (журнал, альманах, авторський збірник, цикл). Метатекстову природу ліричних та епічних циклів досліджують А. Гурбанська (збірка Є. Гуцала «Сльози Божої Матері», повістевий цикл «Чотири притчі з життя гуманітаріїв» із книжки «Кинджал милосердя» Б. Грищука), В. Жиліякова (збірник М. Гумільова «Вогняний стовп»), А. Касімова (збірка віршів «Вервиця» («Чётки») А. Ахматової), О. Росстальна (весекський цикл оповідань Т. Гарді), Т. Сушкевич (цикли історичних романів Р. Іванічука, П. Загребельного, В. Малика, С. Склєренка).

Виходячи з концепції М. Бахтіна про діалогічні відношення, які виникають між висловлюваннями-текстами на основі смислової конвергенції [2, 312], доцільно розглядати смислові зв'язки між повістями тетралогії В. Шевчука як діалогічні, обумовлені певною системною домінантою, що забезпечує цілісність функціонування метатексту. Такою системною домінантою книги є філософсько-естетичний принцип ненасилля — філософія та спосіб життя, що в найзагальніших рисах постулює шлях самопізнання й пізнання усього суцього, неприйняття зла в будь-якій формі (ненависть, гордіня, заздрість, жадібність), свідоме морально-духовне вдосконалення, активний і ненасильницький опір злу задля досягнення особистої, соціальної, національної свободи й побудови справедливого суспільства.

Філософія ненасилля — наріжний камінь мислителів різних епох, починаючи від античності й завершуючи сучасністю. З-поміж багатьох теоретиків і практиків, прихильників філософії ненасилля В. Шевчук зосереджує увагу на постажах Сократа, Г. Сковороди, Л. Толстого та М. Ганді, для яких активне протистояння злу було послідовним і принциповим, становило сутність способу їхнього життя й світорозуміння. Авторська рефлексія філософії ненасилля спрямована на породження в читача нового знання — культурно-історичної тяглості філософії ненасилля як універсального морального принципу, абсолютної істини. Завдяки тому, що системна домінанта тетралогії знаходить неоднакове втілення в життєтворчості біографічних особистостей, стає можливим як текстовий діалог повістей (*«ідея наступництва, запалення кожного мислителя від думок попередника»* [4, 127]), так і заявлених у них філософських концепцій у трактуванні ненасилля. У цьому сенсі метатекст *«принципально разомкнут в інтертекстуальное пространство»* [2, 52].

Повісті «Навчитель істини» та «Осяяння» висвітлюють перший етап осягнення філософії ненасилля — пізнання істини. Основний зміст життєтворчості Сократа — навчання пересічних громадян античного полісу, тиранів та героїв

бути мудрими, прагнути пізнати себе, свої здібності. У цьому — істина, здатна перемогти зло й насилля. Сократ у повісті постулює помірність і невибагливість у житті, самодисципліну, жагу пошуку істини; засуджує гнів, гординю, жадобу, глупство, підступність, марнославство (зло), які ведуть до насилля й беззаконня. Його уявлення про філософію та етику ненасилля (у трактуванні В. Шевчука) можна звести до таких тверджень: 1) «Сила, природньо, родить силу; гвалтовність — опір... Важко, ні — неможливо, щоб ненависть дала любов, насильство — ніжну вдячність» [9, 16]; 2) «Несправедливість, підступність, лжа роз'єднують не менше, як війна і чвари» [9, 19]; 3) «У полісі, ім'я якому Мудрість, немає місця рабству» [9, 26]; 4) «Демократія, народовладдя — це дуже добре; одне страшне — юрба, що легковажно швидко вирішує, — згвалтована кимось із спритних демагогів, — яку дорогу вибрати на роздоріжжях життя і смерті» [9, 37].

В «Осяянні» постать еллінського філософа оприсутнюється через «чужі тексти» — «Апологію Сократа» Платона та «Спогади про Сократа. Захист Сократа на суді. Учта. Домострой» Ксенофонта Афінського (претексти). Фрагменти з «Апології» та спогадів Ксенофонта є створеними автором тексти (парафраза), основна художня функція яких — об'єднати розділених часом і простором мислителів, актуалізувати проблему наступництва в осмисленні філософії ненасилля. Цей різновид інтертекстуальності відповідає структурі «текст у тексті про текст». Знайомлячись із першотворами, Г. Сковорода як суб'єкт мовлення витлумачує, коментує сутність викладеної в них інформації: «Чому ж, проте, такий всесвітній розум, який уславив еллінів, — мудрець Сократ не прагнув до боротьби, а навпаки, уникав достатків, влади, величі, що рівнозначно самоприниженню й самопожертві? От і збагни! А може, він боровся так за перемогу розуму над глупотою, добра над злом і вічного над тимчасовим?» [10, 116–117].

Іншою формою міжтекстових зв'язків «Навчителя істини» та «Осяяння» в рамках міжтекстового вияву системної домінанти є алюзія. Пригадування тексту-донора («Навчителя істини») в «Осяянні» відбувається на рівні центрального персонажа, його просторового оточення (простою в побуті, локус келії бурси натякає на мислильню Сократа), ситуацій (Г. Сковорода, як і Сократ, опиняється перед вибором — бути пасивним споглядачем насилля чи активно йому протистояти; «випробовує» істинність власних суджень), філософської концепції (порівняймо: «Мудрість — це також сила...» [10, 87] — «Мудрість — вона весільна» [9, 53]; «Людина на світ приходять для щастя, а не для мук і крові» [10, 97] — «Аніте, ти ворог своєму синові, оскільки змушуєш йти невластивим йому шляхом і робиш його нещасним» [9, 65]; «Пізнай народ свій

<...> Пізнай себе...» [10, 123] — «Пізнай себе — ось шлях найкращий, істинний» [9, 23]; «Скрізь зло, нікчемність і нетерпимість, скрізь самолюбство, пиша й порожній гонор, скрізь лицемірство, гадюча хитрість, ницість» [10, 126] — «Ах лицеміри! Нарціси, закохані самі у себе, виродки в своїм народі! Своім нікчемним гонором та марнославством, своїм бажанням влади за будь-яку ціну ви губите найкращі мрії, нівечите і ганьбите премудрість, тяжко виплекану впродовж століть» [9, 52]; «Радіти самовладдю! <...> Коли б не знали люди про кращі форми влади і кращі устрої, а то ж були республіки, народовладдя» [10, 120] — «Демократія, народовладдя — це дуже добре...» [9, 37]). Для акцентування на спільному для двох філософів способі самовираження в суспільстві — пропагування істини усюди й усім бажаним — В. Шевчук вдається до референції: українському філософу уявляється еллінський мудрець «мандрованим дяком, старчиком» [10, 117] (алюзія на Г. Сковороду) то серед січовиків, то серед студентів на Подолі в Києві.

Другий етап ненасилля — пізнання поведінки — утілює життєтворчість Л. Толстого («Совість»), який на схилі літ у болісних шуканнях усвідомлює, що сенс життя — чинити по совісті, «прагнути давати більше, ніж споживати, боротися зі злом і лжею» [12, 185], зброя у цій боротьбі — добро й любов, відсутність насилля. Міжтекстові зв'язки тут можна простежити з обома повістями — «Навчитель істини» та «Осяяння». Основні форми інтертекстуальності — алюзія та референція. Як і в «Осяянні», у «Совісті» наявна алюзія на мислильню Сократа («отут збудує хату, просту, селянську і буде вона притулком, його робітнею» [12, 160]), на ситуації (самодослідження персонажем своїх учинків, пошук істини; «випробування» істинності суджень у розмові з Тургеневим, зі старцем Антонієм, ченцями, селянами). Найчисленніші ж натяки — на духовне наступництво Л. Толстого у трактуванні філософії активного протистояння злу: ключ до щастя — «єдність думок і вчинків, совість» [12, 130], «що стверджується насиллям, не може бути істинним» [12, 176], надмірність у житті породжує «зло, насилля, муки, війни» [12, 185], «самодержавство міцне насиллям, злобою» [12, 182] тощо.

Шукаючи відповідь на питання «У чому сенс життя?», Л. Толстой веде уявний діалог із Сократом, Шопенгауером, Соломоном, Буддою. Референція є коментованою: спираючись на погляди своїх духовних попередників, біографічний персонаж намагається виокремити серед свого соціального прошарку типи осіб у парадигмі «добро — зло»: одні живуть й не думають, що чинять зло; інші — живуть для втіхи; треті — розуміючи, що чинять зло, вкорочують життя; четверті — обирають, на відміну від третіх, шлях

сподівань і пошуків. Власне, до останнього типу й зараховує себе Л. Толстой. Кілька разів у повісті згадується Г. Сковорода як уявний образ у свідомості біографічного персонажа. У першому епізоді він «упізнаваний» за портретними штрихами («висока постать — у світі, чоботях, з торбиною через плече», «лице спокійне, вдумливе» [12, 133]), його погляд спрямований на криницю (алюзія на сквородинівську тезу «Пізнай свій край <...> себе, свій рід, свій нарід, свою землю — і ти побачиши свій шлях у життя...»). Удруге «чудний старчик чи пілігрим» нібито іде з Л. Толстим до церкви: «... минув селян, пройшов між ними звично й просто, як між своїми, і не ввійшов до церкви» [12, 145] (алюзія на опозицію Г. Сковороди до вчення ортодоксальної церкви). Як і попередня, референція коментується біографічним персонажем: «Філософ, що вчив, як жив, і жив, як вчив... Ось ключ до щастя: єдність думок і вчинків, совість — прозора й чиста, наче кришталь...» [12, 145].

І, нарешті, третій етап ненасилля — зосередження на послідовному ненасиллі — політична діяльність М. Ганді («Велика душа»), який вірив у «прихильність людства до ненасильства, у всеосяжність цього поняття, цього єдино правильного сенсу буття» [7, 131]. Найпоширенішою формою репрезентації інтертекстуальних відношень у повісті є алюзії. Простота в побуті, помірність у житті, сумніви, «випробування» істинності власних суджень, але в масштабах країни, Індії — натяки на духовних попередників індійського філософа. Етика ненасилля, усвідомлювана Сократом, Г. Сковородою, Л. Толстим як спосіб досягнення внутрішньої та соціальної свободи, побудови справедливого суспільства, в особі М. Ганді набуває ознак філософського вчення, дієвого методу боротьби за права Людини, універсального принципу-закону: «Я певен, що ненасильницький метод дії єдино правильний, а при умілому його застосуванні — непогрішимий, універсальний метод, придатний для будь-яких випадків та ситуацій» [7, 149]. Як відомо, М. Ганді вважав Л. Толстого своїм духовним учителем, листувався з ним. У повісті згадка про теоретика ненасилля маркована ідеями гандізму:

«...сміливець, що кинув виклик насильству, владі темряви та нетерпимості. Великий був сат'яграх!..» [7, 133].

Посилюється естетичний ефект наступництва на рівні заголовків повістей. Системна домінанта у внутрішніх заголовках опосередковано вказує на тих біографічних осіб, з якими вона пов'язана («Навчитель істини» — Сократ, «Велика душа» — М. Ганді), а також на різні етапи досягнення біографічною постаттю філософії ненасилля («Осяяння» — указує на перший етап розуміння етико-філософського принципу, «Совість» — виводить на вищий рівень її усвідомлення — моральної відповідальності за вчинки перед собою, людьми, суспільством). Загальний заголовок тетралогії актуалізує універсальність філософії ненасилля як онтологічної категорії, висоту духовних устремлінь історичних постатей. Окрім того, алюзії на вічний пошук істини і вічність добра, любові, справедливості, волі наявні в кожній повісті: «Пізнай себе — ось шлях найкращий, істинний» [9, 23], «Людина вічна лише в своїм народі» [9, 67], «...спосіб свого життя послав у вічність, зробив набутком людства на всі часи» [10, 117], «Гадав спасіння в монастирях, в постах, говінні, сповідах. Воно ж — у чистій совісті» [12, 185], «Великий закон добра й любові непереможний, безмежний, вічний, як вічне саме життя» [7, 192].

Отже, художньо-біографічні твори, що входять до епічного циклу В. Шевчука «Під вічним небом», є самостійними текстовими одиницями, проте утворюють єдність вищого порядку — метатекст. Їхнє об'єднання стає можливим завдяки системній діалогічній домінанті — філософії ненасилля (претексту), яка стає виявленою на міжтекстовому рівні. Основні форми діалогічної взаємодії текстів циклу — алюзія та референція. Метатекст циклу породжує в читача нове знання — культурно-історичну тяглість і універсальність філософсько-естетичного принципу ненасилля, який репрезентують мислителі різних культурних традицій та епох — Сократ, Г. Сковорода, Л. Толстой, М. Ганді. Інтертекст як авторське слово, спрямований на себе як на інше слово, може стати предметом подальших досліджень циклу В. Шевчука.

ДЖЕРЕЛА

1. Бахтин М.М. Проблема текста / М.М. Бахтин // Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. — СПб : Азбука, 2000. — С. 299–317.
2. Киселёв В.С. Метатекстовые повествовательные структуры в русской прозе конца XVIII — первой трети XIX века : монография / В.С. Киселёв. — Томск : Томский государственный университет, 2006. — 544 с.
3. Лейдерман Н. Движение времени и законы жанра: Жанровые закономерности развития советской прозы в 60–70-е годы / Н. Лейдерман. — Свердловск, 1982. — 235 с.
4. Околітенко Н. Шлях до істини / Наталя Околітенко. — Київ. — 1986. — № 9. — С. 125–127.
5. Пінчук Т.С. Інтерпретація історичного образу Г. Сковороди в романі Василя Шевчука «Григорій Сковорода» / Т.С. Пінчук // Слобожанщина : літературний вимір : зб. наук. пр. — Луганськ : Альма-матер, 2006. — Вип. 4. — С. 245–250.

6. Сизоненко Н.М. Жанрово-стильові особливості прози Василя Шевчука [Текст] : монографія / Н.М. Сизоненко ; Полтав. держ. аграр. акад. — Полтава : РВВ ПДАА, 2011. — 160 с.
7. Шевчук В.А. Велика душа : [повість] / Василь Шевчук // Під вічним небом : [повісті]. — К. : Молодь, 1985. — С. 129–198.
8. Шевчук В. Заради грана істини / Василь Шевчук // Рад. літературознавство. — 1985. — № 7. — С. 35–37.
9. Шевчук В.А. Навчитель істини : [повість] / Василь Шевчук // Під вічним небом : [повісті]. — К. : Молодь, 1985. — С. 3–68.
10. Шевчук В.А. Осяяння : [повість] / Василь Шевчук // Під вічним небом : [повісті]. — К. : Молодь, 1985. — С. 70–128.
11. Шевчук В.А. Під вічним небом : [повісті] / Василь Шевчук. — К. : Молодь, 1985. — 200 с., іл.
12. Шевчук В. Совість, [1985] [друга верстка неопублікованої повісті] / Василь Шевчук // Родинний архів письменника. — С. 127–185.

REFERENCES

1. Bakhtin M.M. Problema teksta / M.M. Bakhtin // Avtor i geroi: K filosofskim osnovam gumanitarnykh nauk. — SPb : Azbuka, 2000. — S. 299–317.
2. Kiseliiov V.S. Metatekstovyye povestvovatelnyie struktury v russkoi proze kontsa XVIII — pervoi treti XIX veka : monografiia / V.S. Kiseliiov. — Tomsk : Tomskii gosudarstvennyi universitet, 2006. — 544 s.
3. Leiderman N. Dvizheniie vremeni i zakony zhanra: Zhanrovyye zakonomernosti razvitiia sovetskoi prozy v 60–70-ie gody / N. Leiderman. — Sverdlovsk, 1982. — 235 s.
4. Okolitenko N. Shliakh do istyny / Natalia Okolitenko // Kyiv. — 1986. — № 9. — S. 125–127.
5. Pinchuk T.S. Interpretatsiia istorychnoho obrazu H. Skovorody v romani Vasylia Shevchuka «Hryhorii Skovoroda» / T.S. Pinchuk // Slobozhanshchyna : literaturnyi vymir : zb. nauk. pr. — Luhansk : Alma-mater, 2006. — Vyp. 4. — S. 245–250.
6. Syzonenko N.M. Zhanrovo-styliovi osoblyvosti prozy Vasylia Shevchuka [Tekst] : monografiia / N.M. Syzonenko ; Poltav. derzh. ahrar. akad. — Poltava : RVV PDAA, 2011. — 160 s.
7. Shevchuk V.A. Velyka ducha : [povist] / Vasyl Shevchuk // Pid vichnym nebom : [povisti]. — K. : Molod, 1985. — S. 129–198.
8. Shevchuk V. Zarady hrana istyny / Vasyl Shevchuk // Rad. literaturoznavstvo. — 1985. — № 7. — S. 35–37.
9. Shevchuk V.A. Navchytel istyny : [povist] / Vasyl Shevchuk // Pid vichnym nebom : [povisti]. — K. : Molod, 1985. — S. 3–68.
10. Shevchuk V.A. Osiaiannia : [povist] / Vasyl Shevchuk // Pid vichnym nebom : [povisti]. — K. : Molod, 1985. — S. 70–128.
11. Shevchuk V.A. Pid vichnym nebom : [povisti] / Vasyl Shevchuk. — K. : Molod, 1985. — 200 s., il.
12. Shevchuk V. Sovist, [1985] [druha verstka neopublikovanoi povisti] / Vasyl Shevchuk // Rodynni arkhiv pysmennyka. — S. 127–185.

Наталья Сизоненко

ЦИКЛ «ПОД ВЕЧНЫМ НЕБОМ» В. ШЕВЧУКА КАК МЕТАТЕКСТ

В статье проанализирован цикл В. Шевчука «Под вечным небом» как метатекст. Предмет авторской рецепции — житнетворчество Сократа, Г. Сковороды, Л. Толстого, М. Ганди. Целостность функционирования метатекста обеспечивает диалогическая системная доминанта — философско-эстетический принцип ненасилия. Авторские интенции направлены на порождение у читателя нового знания — культурно-исторической преемственности философии ненасилия, ее универсальности. Выявлено, что системная доминанта обеспечивает завершенность авторского высказывания и делает прозрачным текстовый диалог цикла, заявленных в нем философских позиций мыслителей разных эпох. Обоснованно, что основными формами интертекстуальности цикла являются аллюзия и референция.

Ключевые слова: *интекст, интертекст, метажанр, метатекст, системная доминанта, философия ненасилия.*

Nataliia Syzonenko

CYCLE "UNDER ETERNAL SKY" BY V. SHEVCHUK AS METATEXT

The article analyses the cycle "Under Eternal Sky" by V. Shevchuk as metatext. The subject of the author's reception is the life and heritage of Socrates, H. Skovoroda, L. Tolstoi, M. Gandhi. Integrity of metatext functioning is ensured with dialogue system dominant — philosophical and aesthetic principle of nonviolence. Author's intentions are aimed at procreation of new knowledge in the reader — cultural and historical continuity of the philosophy of nonviolence and its universality. It is revealed that the system dominant ensures the completeness of author's statements and makes clear textual dialogue of the cycle, and declared philosophical attitudes of thinkers from different periods. It is proved that the main forms of intertextuality of the cycle are allusion and reference.

Key words: *intext, intertext, metagenre, metatext, system dominant, philosophy of nonviolence.*

УДК 821.161.2

Ліна Стороженко

«ЗА ВІКНОМ ШУМИТЬ ЧИ СТЕП, ЧИ МІСТО...»: АНТИТЕЗОВІ МОТИВИ У ПОЕЗІЇ БОРИСА ТЕНЕТИ

У статті окреслено антитезові мотиви «місто» — «село / степ» у поетичному доробку представника Розстріляного відродження Бориса Тенети. Розглянуто своєрідність авторського світовідчуття та відтворення поетом урбанізованого соціуму та сільських символів. З'ясовано, що окреслені мотиви — це не тільки історична та культурна реальність, а й об'єкт естетичного сприйняття, що вимагає різних підходів до тлумачення його суті, проблем, образів, місця людини у ньому.

Ключові слова: *місто, урбанізований соціум, степ, образ, символ, мотив.*

Новітні світоглядно-філософські та мистецькі тенденції першої третини ХХ ст. зумовлюють модерністський характер у творчості тогочасних митців, появу нових тем та образів, серед яких домінантним є мотив міста як невід'ємної частки культури та історії суспільства. Починаючи з кінця ХІХ ст., європейські філософія та соціологія збагачуються низкою нових урбаністичних концепцій, виникнення яких зумовлене не стільки бурхливим зростанням міст, промисловості й потребами в робочій силі, що слугувало масовому відтоку населення з сільської місцевості, скільки еволюцією свідомості, що виявляла тяжіння до іншого рівня культурного буття, утвердження нового типу особистості, що відзначається прагненням створювати власний простір, традиції й цінності. Саме цей період характеризується завершенням процесу формування людської свідомості, що зазнала змін в умовах міського середовища, її трансформацією в культурний архетип, коли в образі міста зливаються крайні межі свідомості «я» і «буття».

Поряд із вивченням просторової організації, історії, соціології та психології міста відповідно до модерних світових тенденцій, українське письменство дедалі частіше звертається

до художнього відображення міста як соціокультурного феномену, «акценти все очевидніше зміщуються на урбаністичну тематику» [1, 154].

Як слушно зауважує С. Павличко: «В українській літературі з її закомплексованістю на природній сільській людині, звернення до міста відбувалося особливо повільно й невпевнено. Мовно й соціально місто завжди було ворожим українцю» [7, 207]. Передусім це пов'язано з соціально-історичними чинниками, адже процес урбанізації в Україні розпочався лише наприкінці ХІХ ст. й особливо активізувався в першій третині ХХ ст.

Саме на цей час припадає і творче життя Бориса Тенети (1903–1935 рр.). Його невеликий за обсягом поетичний доробок є своєрідним художнім явищем, в якому органічно поєднані дві тенденції — традиційна (реалістична) і новаторська (модерна). Остання розглядається в ракурсі актуалізації мотивів, популярних у тодішній західноєвропейській літературі. Чільне місце серед них займає саме феномен урбанізованого соціуму, його репрезентація та впливи на сприйняття людиною дійсності. Як влучно зауважує С. Павличко, «у європейських літературах урбанізм, як відомо, асоціюється з модернізмом» [7, 206]. Підтвердження цієї тези знаходимо і в студіях Я. Цимбал.